

2-ТОМ, 2-СОН
ЎСМИРЛИК ДАВРИДА ЎҚУВ МОТИВАЦИЯСИ ВА ЭМОЦИОНАЛ
МУНОСАБАТЛАР

**Сирож Маҳмудов – Шахрисабз давлат педагогика институти мустақил
тадқиқотчиси**

Ҳозирги вақтда замонавий жамиятда сезиларли ўзгаришлар рўй бермоқда Нано-технологиянинг ривожланиши билан илм-фан ва технология, шубҳасиз, сезиларли даражада олдинга қадам ташлади. Ўз навбатида, технологик тараққиёт билан инсоннинг ўзи ҳам ўзгаради.

Жамиятдаги сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ўзгаришлар, айниқса, ёш ўсмир шахсининг шаклланишига таъсир қилади. Бир томондан, технологик тараққиёт ёш ўсмирларнинг интеллектуал ривожланишини рағбатлантирса, иккинчи томондан, у шахсининг барча соҳаларининг ривожланишига таъсир қилади.

Болалар ва ўсмирларни замонавий гаджетларга жалб қилиш, мактаб қизиқишларини бўш вақт билан алмаштириш, тенгдошлар билан шахсий мулоқотни ижтимоий тармоқлар ва мессенжерлар орқали мулоқот қилиш билан алмаштириш таълим мотивациясининг пасайишига олиб келади ва ўқув жараёнининг ўзига бўлган ҳиссий муносабатни ўзгартиради.

Шу муносабат билан замонавий таълим тизимида таълим мотивациясини шакллантиришга янги ва самарали ёндашувларни қўллаш зарурати мавжуд.

Зеро, таълим нафақат билим, кўникма ва малакаларни ривожлантиришга, балки шахсининг яхлит қиёфасини, шу жумладан мотивацион эҳтиёжларни шакллантиришга ҳам асосланади [3].

Таълим фаолиятига муносабат келажакда касб танлашга бўлган муносабатни, балоғат ёшидаги фаол фаолиятни ҳам олдиндан белгилаб беради.

Шунинг учун эрта ўсмирлик даврида ўрганишга қизиқиш, таълим мотивацияси ва бутун ўқув жараёнига ижобий ҳиссий муносабатни ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш жуда муҳимдир [1].

Олинган натижаларни таҳлил қилиш натижасида таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси қанчалик юқори бўлса, когнитив фаолиятнинг ривожланиш даражаси шунчалик юқори бўлади ва “ғазаб” ва “хавотирланиш” каби кўрсаткичлар камроқ намоён бўлади.

Шунга кўра, таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси қанчалик паст бўлса, когнитив фаолиятнинг ривожланиш даражаси ва “хавотирланиш” ва “ғазаб” каби аниқ кўрсаткичлар шунчалик паст бўлади.

2-TOM, 2-SON

Шундай қилиб, агар олинган натижаларни батафсилроқ кўриб чиқсак, таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси ва когнитив фаолиятнинг ривожланиш даражаси ўртасида боғлиқлик мавжудлиги маълум бўлади:– юқори даражадаги таълим мотивациясига эга бўлган ёш ўсмирлар ҳам когнитив фаолликнинг юқори даражасига эга;

–аксинча, таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси паст, когнитив фаоллиги паст бўлган ёш ўсмирлар;

–таълим мотивацияси ўртача ривожланиш даражасида акс эттирилган ёш ўсмирлар когнитив фаолликнинг ўртача ривожланиш даражасига эга.

Ёш ўсмирларнинг таълим мотивацияси ва уларнинг хавотирланишларининг ривожланиш даражаси ўртасидаги боғлиқлик тенденцияси ҳам аниқланди:

–таълим мотивацияси юқори даражада ривожланган ёш ўсмирлар хавотирланишларининг паст даражасини кўрсатади;

–таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси паст бўлган ёш ўсмирларда хавотирланишларининг даражаси юқори;

–таълим мотивациясининг ўртача ривожланиш даражасини кўрсатадиган ёш ўсмирлар хавотирланишларининг ўртача ривожланиш даражасига эга.

Ёш ўсмирларда таълим мотивацияси ва ғазабни ифода этишнинг яна бир тенденцияси аниқланди:–таълим мотивацияси юқори даражада ривожланган мактаб ўқувчиларида ғазабнинг ривожланиш даражаси паст;

–таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси паст бўлган мактаб ўқувчилари ғазабланишнинг юқори даражасига эга;

–Таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси ўртача даражага тўғри келадиган мактаб ўқувчилари ғазаб ривожланишининг ўртача даражасини кўрсатади.

Маълумотларга математик ишлов бериш туфайли баъзи қонуниятлар ҳам аниқланди:

–таълим мотивацияси ва ғазабнинг ривожланиш даражаси ўртасида кучли ва тесқари боғлиқликнинг мавжудлиги (ғазабнинг ривожланиш даражаси таълим мотивацияси даражасига таъсир қилади, ғазабнинг ривожланиш даражасининг ошиши билан таълим мотивацияси даражаси пасаяди);

–таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси ва хавотирланишнинг ривожланиш даражаси ўртасида кучли ва тесқари боғлиқликнинг мавжудлиги (хавотирланишнинг ривожланиш даражаси хавотирланишнинг ривожланиш

2-TOM, 2-SON

даражасининг ошиши билан таълим мотивациясининг ривожланиш даражасига таъсир қилади, таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси пасаяди);

–таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси ва ёш ўсмирнинг когнитив фаоллигининг ривожланиш даражаси ўртасида кучли ва тўғридан-тўғри боғлиқлик мавжудлиги (таълим мотивациясининг ривожланиш даражаси когнитив фаолиятнинг ривожланиш даражасига таъсир қилади).

Шундай қилиб, биз ўрганишга ҳиссий муносабат (ғзаб ва хавотирнинг намоён бўлиши ёки аксинча, уларнинг йўқлиги), шубҳасиз, ёш ўсмирларнинг таълим мотивациясининг ривожланиш даражасига таъсир қилишини кўрамиз.

Ўқув жараёнига нисбатан хавотирланиш ва ғзабнинг йўқлиги, аксинча, ўқув мотивациясининг шаклланишига ижобий таъсир кўрсатади.

Олинган натижалар ҳиссий ва мотивацион жараёнларнинг бирлиги мавжудлигини кўрсатадики, кичик ўсмир, биринчи навбатда, бу жараёнга нисбатан таълим жараёни унда уйғотадиган ҳис-туйғулар билан бошқарилади.

Келтирилган натижаларга кўра, хавотирланиш ҳолати кутиш, муваффақиятсизликларни кутиш, хавфни кутиш билан бирга келиши билан изоҳлаш мумкин.

Айнан ёш ўсмирлар учун бундай умидлар уларнинг ўзига ҳослиги билан чамбарчас боғлиқ - мактаб ўқувчилари ўзларига ишончлари комил бўлмаган, маълум бир ночорликни бошдан кечириб, улар олдида юзага келиши мумкин бўлган қийинчиликлар кўламини бўрттириб кўрсатишга мойилдирлар.

Шунингдек, хавотирланишнинг таълим мотивациясига таъсири билан-одам аллақачон қийинчиликларга дош беролмаслигига ишонади.

Ижобий эмоциялар (бу ҳолда, хавотирланиш ва ғзаб ривожланишининг паст даражаси) шунга мос равишда таълим фаолиятининг боришига ва таълим мотивациясининг юқори даражадаги ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади.

Таълим жараёнида когнитив фаолиятнинг мавжудлиги таълимга қизиқиш мавжудлигини кўрсатади, бу таълим мотивациясининг юқори даражада ривожланиши таъсир қилади.

Тегишли психологик ва педагогик адабиётларни таҳлил қилиш таълим мотивациясини оширишга, шунингдек, ўрганишга ижобий муносабатни шакллантиришга энг қулай ҳисса қўшадиган шароитларга оид асосий фикрларни ажратиб кўрсатишга имкон берди:

-турли таълим шароитларида ўқувчининг ижодий шахс сифатида намоён бўлишига ёрдам бериш;

2-TOM, 2-SON

- ўсмир ўзини муваффақиятли ҳис қилиши мумкин бўлган турли вазиятларни яратиш, ижтимоий тан олинishi;

–ўқув машғулотларида ижобий, қулай муҳит яратиш;

–тахдид ва ҳақоратларни, ҳар қандай масхара, истеҳзо билан бўялган лаҳзаларни ва бошқаларни йўқ қилиш орқали мактаб ўқувчиларидаги хавотирланиш даражасини пасайтиришга ёрдам бериш;

–хато қилишдан, нотўғри жавоб беришдан, унутишдан ёки хижолат бўлишдан қўрқиши мумкин бўлган хавф ҳолатидан келиб чиқадиган ўсмирларда қўрқув ҳисси пайдо бўлишининг олдини олишга ҳисса қўшиш (ўқитувчи бола ҳам хато қилиши, унутиши, тушунмаслиги мумкин бўлган шахс эканлигини тушуниши керак);

–ўқувчиларда ишонч, қониқиш ҳисси, ўз қадр-қимматини объектив тушуниш, шунингдек, таълим жараёнида фаол иштирок этишдан хурсандчилик ҳисси каби ҳис-туйғуларни ривожлантирадиган ўқув вазиятларини моделлаштириш;

–синфда визуализация тамойилидан фаол фойдаланиш, шу билан ўқувчиларнинг ўқув мотивацияси ва қизиқишини ошириш (болалар материални яхшироқ идрок этадилар, агар у ёрқин бўлса, унга тегиши мумкин, унга қараш мумкин);

–ўқувчиларни дарсга жалб қилиш ва уларда зерикаш каби ҳис-туйғуларни ривожланишига йўл қўймаслик учун эмоционал рағбатлантиришга ҳисса қўшадиган, шунингдек, шахсий фаол, ҳиссий позицияни кўрсатадиган турли хил, кўнгилочар, янги фаолият турларини ўқув фаолиятига киритиш;

–ўқувчиларни ўрганиш жараёнига нисбатан оптимистик муносабатни, қийинчиликларни енгиш истагини, шубҳа туйғусини уйғотишга, ўз ҳаракатларига ишонч билдиришга, янги мақсадларга эришишга муносабат билдиришга ундаш;

–ўқувчини эмас, балки унинг ҳаракатларининг натижасини баҳоланг;

–мактаб ўқувчиларининг жорий ютуқларини, шунингдек, айрим соҳалардаги камчиликларни муҳокама қилиш учун мунтазам равишда болалар билан индивидуал ишларни олиб бориш, ўқувчи қандай натижалар кўрсатаётганига, шунингдек, ўқувчининг ўқув жараёнига қандай алоқаси борлигига қизиқиш билдириш;

ўқитувчининг ўзи хатоларга йўл қўйган ёки унинг иши этарлича яхши бажарилмаганлигини англаган ҳолатларда қўшма муҳокамаларни ташкил

2-ТОМ, 2-СОН

қилиш (болалар барча одамларнинг нотўғри эканлигини ва барча одамларнинг хатолари борлигини кўришлари керак, улар учун ўз-ўзини танқид қиладиган ва ўз хатолари учун жавобгар бўлган катталарнинг мисолини кўриш муҳимдир).

Худди шу мақсадда сиз мактаб ўқувчилари билан муваффақият ва муваффақиятсизликларини баҳам кўрадиган қизиқарли инсонлар билан турли хил учрашувлар ташкил қилишингиз мумкин [4];

– таълим жараёнига мулоҳаза юритиш лаҳзаларини киритиш (болалар қанча куч сарфлаганлари ва охир-оқибат қандай натижага эришганлари ўртасидаги боғлиқликни топишни ўрганишлари керак);

– ёш ўсмирларнинг когнитив қизиқишларини ривожлантиришга ёрдам бериш:

ўқувчиларда ортиқча иш ва таълимнинг ҳаддан ташқари юкланишидан сақланинг;

ўқувчиларга тақдим этилаётган ўқув материалининг сифати ва миқдори болаларнинг қобилиятлари ва имкониятларига мос келиши керак;

таълим мазмунининг ўзи орқали ўқувчи когнитив қизиқишни ривожлантиришни рағбатлантириш муҳим аҳамиятга эга [2];

турли усуллардан фойдаланиш (ҳазил топшириқлари, кроссвордлар, рангли расмлардан фойдаланиш, ўйинлар);

болалар билан ишлашда турли хил муаммоли ва вазиятларидан, муаммоли-изланувчи усулларидан фаол фойдаланинг, бу шубҳасиз болаларда қизиқишнинг пайдо бўлишига ёрдам беради, чунки бу ҳолда уларга тайёр материал тақдим этилмайди, лекин уни биргаликда олиш керак;

интеллектуал матнларга эга ўйинлар асосида ўқув машғулотларини ташкил этиш.

Шундай қилиб, тадқиқотнинг амалий аҳамияти ёш ўсмирларда таълим мотивациясини ва ўқишга нисбатан ҳиссий муносабатини ошириш учун ўқув жараёнида фойдаланиш мумкин бўлган ишончли натижалар ва хулосаларда ўз аксини топади. Айниқса, адабиётларни таҳлил қилиш натижасида ёш ўсмирларда ўқишга бўлган ҳиссий ижобий муносабатни шакллантиришга ёрдам берадиган шартлар аниқланди. Шунинг учун тадқиқотда олинган натижалар ёш ўсмирларни психологик ва педагогик қўллаб-қувватлаш амалиётида қўлланилиши мумкин.

2-TOM, 2-SON

Фойдаланилган адабиётлар

1.Алфеева Е. В. Изучение мотивов учения и отношения младших школьников к учебной деятельности /Е.В.Алфеева // Вестник Курганского государственного университета. Серия: Физиология, психофизиология, психология и медицина. — 2014. — № 1(3). — С. 59–62.

2.Воронкова И. В., Лагутина Е. Н., Адаскина А. А. Особенности учебной мотивации и эмоционального отношения к учению обучающихся 4-х классов (на примере традиционного и развивающего обучения) // Психолого-педагогические исследования. — 2022. — Том 14. — № 1. — С. 32–48.

3.Жулина Г. Н. Проблема развития мотивации учения младших школьников / Г. Н. Жулина, В. Г. Хан // Всероссийская научно-практическая конференция Личность в культуре и образовании: психологическое сопровождение, развитие, социализация. — 2013. — № 1. — С. 285–288.

4.Кулагина И. Ю. Доминирующая мотивация школьников: возрастные тенденции и условия развития // Культурно-историческая психология. — 2015. — Т. 11. — № 3. — С. 100–109.

